

ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ МІСТ І МІСТЕЧОК ЦЕНТРАЛЬНОЇ УКРАЇНИ ПІД ВЛАДОЮ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ У ХУІІІ ст.

Стаття присвячена розгляду джерельної бази в дослідженні історії міст та містечок Центральної України під владою Речі Посполитої у ХУІІІ ст. Автор виділяє декілька груп джерел, подаючи їхню характеристику та короткий огляд.

Ключові слова: місто, містечко, законодавчі акти, мемуари, ділове листування.

Джерельна база дослідження історії міст і містечок Центральної України під владою Речі Посполитої у ХУІІІ ст. відзначається своєю строкатістю і є достатньо представницькою. Джерельно-документальна база зазначеної тематики дослідження ґрунтується на писемних матеріалах, які умовно диференціюються на неопубліковані (архівні) та опубліковані.

У ході наукового студіювання теми, особливу увагу варто звернути на первинні джерела інформації - архівні матеріали. Насамперед це документальні джерела, що зберігаються в архівосховищах Центрального державного історичного архіву у м. Києві (далі ЦДАК України) ф. 49. - Оп.2 «Фамільные фонды помещиков Потоцких 1435 - 1918 гг.»; Центрального державного історичного архіву у м. Львові (далі ПДАЛ) ф. 684 «Протоігуменат монастирів чину св. Василя Великого»; фондів Інституту рукописів Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського (далі ІР НБУВ) ф. І «Особовий фонд В. Б. Антоновича», ф. 90 «Особовий фонд В. Г. Ляскоринського», ф. 175 «Особовий фонд Ф. І. Титова»; Державного архіву Київської області (далі ДАКО) ф. 35 «Київське губернське креслення», ф. 1542; Державного архіву Черкаської області (далі ДАЧО) ф. Р-5624 «Особовий фонд Г. Ю. Храбана», ф. 835 «Чигиринський повітовий земельний суд, м. Чигирин Київської губернії», ф. 660 «Чигиринське духовне управління, м. Чигирин Чигиринського повіту Київської губернії», ф. 8 «Черкаська міська дума і підпорядкована їй управа, м. Черкаси Черкаського повіту Київської губернії»; Державного архіву Вінницької області (далі ДАВО) ф. Д-495 «Брацлавский городской магистрат (1791 - 1861)», ф. 630 «Брацлавский уездный совестный суд», ф. 906 «Брацлавская гражданская палата», ф. 892 «Брацлавская уголовная палата», ф. Д-799 «Брацлавское духовное правление», ф. 669 «Брацлавская духовная консистория», ф. 521 «Брацлавская уездная казённая палата», ф. 897 «Комиссия по сбору пожертвований на армию по Брацлавскому воиводству», ф. 802 «Римо-католический костёл г. Брацлав», ф. Р-4510 «Винницкий облотдел по делам архитектуры», ф. Д-895 «Брацлавське намісницьке право».

Згідно типологічного критерію, джерела диференціюються на 4 групи: документальні, оповідні, періодична преса та джерела особистого походження. Специфікою даних документальних джерел є те, що вони стали результатом діяльності різних державних установ. Ї огляду на це варто виокремимо такі різновиди документів:

1) законодавчі акти, до яких належать Конституції Речі Посполитої [1-2]. Також закони, прийняті сеймами Речі Посполитої, що стосуються організації міст, зокрема «Закон о вольных королевских городах Речи Посполитой» [3, 504-511]; постанови сеймів щодо регулювання духовно-релігійного життя Речі Посполитої, наприклад, Варшавського сейму 1766 р. про права представників різних релігійних течій та вірувань [4, 612-617]. Пропозиції Брацлавського намісницького правління та копії указів сенату [5]. Завдяки ним регламентувалося життя усієї Речі Посполитої, у тому числі й земель Центральної України. Окремі пункти положень стосувалися організації міст, їх управління, прав та обов'язків міщан. У контексті дослідження ця група документів має особливе значення для встановлення цілісної картини життя міст півдня Київського та сходу Брацлавського воєводств.

2) організаційно-розпорядча документація (документи конкретно спрямованої дії), для використання представниками державної адміністрації, церковними установами та представниками різних соціальних категорій населення. Саме ця група представлена найбільш повно. У першу чергу, це королівські грамоти та привілеї, що були надані як конкретним особам, зазвичай магнатам і шляхті, на володіння містами та маєтностями, духовним особам на володіння

угіддями, так і самим міщанам, за якими визнавалися раніше отримані чи щойно надані їм права й вольності [4, 36].

Також це підтвердження всіх попередніх грамот, прав і привілеїв м. Каневу [3, 74-77], грамоти на підтвердження прав містам Чигирин [3, 87-90], Корсунь [3, 538-545], розширення прав Звенигородки [3, 558-564], а також жалування магдебурзького права Смілі [3, 426-428] та Медведівці [3, 549-557]. До організаційно-розпорядчої документації варто віднести привілеї короля, зокрема, на підтвердження прав православних Речі Посполитої (1766 р.) [4, 160-161]. Також це розпорядження сеймової конституції про передачу у спадкове володіння Канівського та Богуславського староств князю Станіславу Понятовському [3, 500-501].

Мають місце і постанови місцевих органів влади, починаючи з сеймиків, розпорядження органів управління, ординації та дозволи канцелярій. Це постанови обивателів Київського [6, 348-356] та Брацлавського воєводств [6, 361-367]; протоколи засідань і рішень магістрату та громадської палати м. Богуслава [7], накази намісницького правління [8], розпорядження органів судочинства [9], у тому числі королівського асесорського суду про переведення королівських міст у підпорядкування старостинському суду та суду адміністраторів королівської економії [3, 572-574]; розпорядження фінансових комісій щодо врегулювання торгівлі на прикордонних із Російською імперією землях і в містах [10, 16-18] та забезпечення охорони іноземних купців та їх товару на східних кресах Речі Посполитої [10, 22], а також протоколи засідань казенної палати [11]; дозволи на проведення торгівельних операцій та передача міщанам в оренду угідь, ставків, млинів [12]; ордери, зокрема Київської губернської канцелярії, щодо регулювання взаємовідносин польської і російської сторін із Запорізькою Січчю у питанні боротьби проти гайдамаків [13, 308].

До цієї групи джерел варто віднести також розпорядження власників міст, направлених на організацію управління підвладних їм населених пунктів. Так, гетьман Браницький наказував управителям Білої Церкви не перешкоджати міщанам у виборах до магістрату [3, 547-548], проект управління уманськими маєтками [14] та протоколи про вибори урядників магістратських та депутатів у міські суди й на сейми [3, 525-527].

Документація, що регламентує релігійну сферу життя населення Правобережної України у XVIII ст., у тому числі міщан півдня Київського та сходу Брацлавського воєводств, представлена прошеннями, донесеннями, грамотами та реєстрами, складеними як високопоставленими духовними особами, так і самими мирянами. Зокрема, це прошення до єпископа Переяславського та Бориспільського про надання «усыновительних грамот» [4, 66-69], що засвідчує факт переходу із віри у віри, з уніатства у православ'я; грамот Митрополита Київського і єпископа Переяславського та Бориспільського про надання церков та прийняття прихожан міст у відомство єпархії [4, 70-76]; донесення самих жителів Мошен [4, 475-478], Млієва [4, 429-434], Ольшани [4, 497-499] про зміну уніатського єпископа на православного як прояв обопільного прагнення духовенства і мирян до відновлення православної церкви; реєстри образ, складені жителями тих міст, що зазнали утисків з боку поляків та уніатів [4, 137-145], а також розпорядження релігійних установ, які регулювали життя міщан, що належали до тої чи іншої єпархії. Зокрема постанова про щорічний звіт по кількості народжуваності, смертності та укладанню шлюбів [15]. До сфери релігійного життя відносять також постанови і рішення, що стосувалися освітніх процесів. Наприклад, шкільна програма навчання Уманського ордену василіан [16].

3) ділове офіційне листування є достатньо інформативним за змістом і дозволяє у значній мірі досягнути проблематику дослідження. За походженням ці джерела вітчизняні, іноземні та міждержавного характеру. Насамперед листи стосуються питання щодо гайдамацьких повстань, які тривали протягом усього XVIII ст. Це листи губернаторів прикордонних зі степом міст до Кошового Запорізької Січі та листування між Кошовим та представниками російської сторони [17] з приводу вирішення конфліктних ситуацій. Також листи польських шляхтичів до російських полковників [18], у яких розкривається їхнє бачення ситуації, що склалася навколо гайдамацьких повстань. Про устрій та управління підвладними землями, у тому числі й містами, мова йде в особистому листуванні Коржашевського та Потоцького [19].

Суттєву допомогу в дослідженні релігійної проблематики та взаємовідносин представників різних вірувань надало ділове листування духовних осіб, настоятелів церков та монастирів з єпархією. Чимало листів знаходимо зі зверненнями до єпископа Переяславського та

Бориспільського, коли мова стосується релігійної ситуації у межах Київського та Брацлавського воєводств, зокрема в містах регіону, яка вимагає втручання духовної особи [4; 20; 21]. У листуванні за 1714 р. між регементаром польського війська Галецьким та регентом Овруцьким Левковським дізнаємося, що на момент входження Правобережної України до складу Речі Посполитої її центральна частина з містами й містечками була безлюдною [22, 775-777].

4) документи описово-статистичного характеру, у яких містяться результати переписів та люстрацій, дані інвентарних книг, що стосуються кількості населення того чи іншого міста чи містечка, кількості димів, тобто подимного перепису із визначенням основних категорій населення міста, обсягів їх грошової та відробіткової ренти. Фінансову сторону життя міст регіону представлено рахунками від міщан та ремісників Потоцькому [23-24], відомостями та звітами від прибутків за продаж спиртних напоїв [25], загальними відомостями про збір податків та пожертвувань [26-27] та ревізіями церковних маєтків [28]. Так, у Люстрації маєтків Білоцерківської місії Товариства Ісуса (1773 р.) здійснено опис резиденції, визначено повинності підданих і перелік річного доходу [29, 34-86]. «Перепис єврейського населення.. 1765 - 1791 рр.» [30 - 31] розкриває картину кількості мешканців міст Правобережної України у другій половині XVIII ст., що сповідувало іудейство.

При аналізі ряду документів видається можливим визначити динаміку чисельності євреїв у містах і містечках півдня Київського та сходу Брацлавського воєводств у другій половині XVIII ст. Підрахунки кількості міського населення краю через статистичні дані по кількості збору подимного і, відповідно, фіксації кількості димів здійснив М. Крикун [32], подавши у своїх розвідках витяги із архівних документів ЦДІАК та ЦДІАЛ.

Наявність «Реестру кількості страчених польською шляхтою козаків...» (1733-1746 рр.) [13] свідчить про напружену ситуацію, що склалася у XVIII ст. між польською шляхтою та міською елітою прикордонних до степу міст Брацлавського воєводства, з одного боку, та запорізькими козаками і Кошовим - з іншого. Доповнюють питання демографії книги записів церков про кількість народжених та померлих по приходах [33].

5) судово-слідчі документи покликані висвітлити специфіку судових органів українських міст і містечок Центральної України, підвладних Речі Посполитій у XVIII ст. На жаль, при опрацюванні документів, нам не вдалося виявити таких, які безпосередньо б ілюстрували судову практику місцевої адміністрації, хоча існує достатньо документів, котрі вказують на неї як факт. Так, при опрацюванні питання гайдамацького руху та участі в ньому міщан, нами виявлено ряд документів, які відображають мотиви виступаючих, а також ставлення до них влади та жителів міст. Маємо ряд донесень і скарг, як польської шляхти, так і міщан краю, з приводу нападів і грабунків гайдамаків [13; 34-36]; свідчення мешканців міст, що по своїй суті достатньо суперечливі, оскільки в ряді населених пунктів гайдамакам були не раді [37, 581-583], у той час, як мешканці інших міст підписували свідчення про те, що не мають жодних претензій до повсталих [18, 351-351]; свідчення самих гайдамаків та протоколи їх допитів дозволяють вибудувати ланцюг історичних подій, пов'язаних із залученням міських жителів до гайдамацького руху, та визначити відносний ступінь їх участі у цій національно-політичній ситуації XVIII ст. [13; 18; 37].

Використання судово-слідчої документації знайомить нас також із взаємовідносинами представників різних релігійних світів на побутовому рівні. Чисельні невдоволення і протистояння між міщанами християнами та іудеями (євреями) знайшли своє відображення у скаргах [37] та наказах [3] до єврейського населення міст півдня Київського та сходу Брацлавського воєводств.

Документація цивільного характеру представлена скаргами міщан та шляхтичів і стосується у переважній більшості невиконання умов укладеного договору чи контракту [38-39]. У судових справах міст сходу Брацлавського воєводства містяться документи, що розкривають систему функціонування сімейно-шлюбного інституту, зокрема регулювання фінансової сторони взаємовідносин чоловіка та дружини як у шлюбі [40], так і після розлучення [41].

6) періодична преса представлена повідомленнями польських газет, зокрема, «Kurier Polski» та інших, про напади гайдамаків на такі міста, як Умань, Лисянка у 30-40 рр. XVIII ст. та події, що супроводжувалися їхнім вигнанням [18; 37].

7) окрему групу джерел, авторами якої виступали безпосередні учасники подій XVIII ст., пов'язаних з історією українських порубіжних міст, становлять мемуари та спогади іноземців, у тому числі поляків, що проживали чи подорожували краєм та зафіксували найбільш вагомі, на їх погляд, події тих часів. Оскільки піком наростаючого протистояння між православними та католиками стали події Коліївщини 1768 р., то саме ця тема виступила ключовою у спогадах таких поляків як Вероніка Кребс [42], Симон Закревський [43], Ромуальд Рильський [44]. Опис особливостей життя у польській державі залишив нам Ян Дуклан Охотський [45-46]. Описовий характер носять відомості французького художника Жана-Анрі Мюнца про м. Умань кінця XVIII ст. [47, 164-165].

Окремо варто виділити особові фонди вчених та дослідників XIX - XX ст. Групу матеріалів становлять відомості, зібрані В. Антоновичем із різних джерел для історико- географічного словника [48 - 50]. У чернетках дослідника ми знаходимо короткі відомості про населені пункти Київської губернії зі сфер адміністративно-політичної, соціально- економічної та культурної парадигм. У цьому ж ключі стосовно історії м. Канева є хронологічні виписки В. Ляскоринського [51]. Цінним, на нашу думку, вважається рапорт ігумена Свято-Онуфріївського Пустинно-Жаботинського монастиря до закордонної єпархії 1766 р., у якому настоятель детально описує складне життя обивателів монастиря і православного люду краю, позбавленого реальної опіки й підтримки з боку єпархії [52].

Суть економічного питання розкривається у ціновій політиці, що діяла в межах Київщини у 1760 - 1802 рр. на такі продукти: хліб, зерно, рис, гречку, мед, віск, масло, сало, м'ясо [53]. Співвідношення та аналіз дає можливість визначити взаємозв'язок між зростанням цін на продукти харчування та наростанням соціального невдоволення і виступів із боку місцевого населення, незадоволеного політикою ведення господарства місцевих магнатів та шляхти.

Достатньо об'ємно представлені історичні джерельні матеріали в особовому фонді Г. Храбана. Значну частину фонду складають матеріали, зібрані й опрацьовані дослідником у процесі багаторічної роботи над монографією «Спалах гніву народного», присвячені Коліївщині [54, 193]. Зроблені ним виписки із архівних документів [55-58] становлять собою значний масив відомостей про історію, у тому числі XVIII ст., міст та містечок сучасної Черкаської області. Дослідник наводить цитати із документів, що стосуються описів замків міст, приводить кількісні показники населення деяких міст і містечок регіону. Варто також зазначити, що в особовому фонді Г. Храбана містяться його рукописи статей, вирізки з газет та розвідки [59 - 61], які були зібрані та підготовлені дослідником протягом усього життя. Ці матеріали можуть бути використані повноти оформлення історичної ретроспективи буття міст XVIII ст.

Відомості про чисельність прихожан, а також перехід деяких із них до православної церкви містять «Указ Київської духовної дикасторії...» [62], «Переписка с благочинным.» [63]; про кількість міщан та обсяги їхнього землеволодіння міститься в «Переписке с Киевским гражданским губернатором.» [62]; про становище євреїв у м. Смела та їхні взаємовідносини з місцевою владою представляє нам «Дело о жалобе еврейского общества м. Смелы.» [64]. Матеріали, що були зібрані істориками минулого, становлять для нас цінне джерело інформації, оскільки у ряді випадків, особливо коли це стосується вчених XIX ст., зібрані ними архівні матеріали до наших днів збереглися не в повному обсязі, а були втрачені протягом попередніх століть.

Весь комплекс опублікованих документальних джерел міститься у збірках історичних документів, що являють собою збірники чи окремі видання; в опублікованих розвідках дослідників XIX ст., що у переважній більшості містяться в журналі «Киевская старина», у додатках до монографій та досліджень істориків XIX - початку XXI ст.

У числі найцінніших та найавторитетніших зібрань є «Книга законів» Речі Посполитої - «Volumina Legum» [1-2], яка, як сказано в передмові, є історією законодавства, змін урядів, релігій, звичаїв, освіти, могутності, слави і ганьби, розвитку і занепаду, і становлять канву політичних, соціальних і релігійних умов, які сприяють зображенню життя міст Речі Посполитої, у тому числі й XVIII ст.

Також вагома інформація для дослідження розвитку міст і містечок Центральної України під владою Речі Посполитої у XVII ст. міститься у зібранні історичних актів «Архива Юго-Западной России», підготовленого Тимчасовою комісією з упорядкування давніх актів, що діяли

при київському, подільському і волинському генерал-губернаторі. У процесі наукового студіювання теми велику вагу мають документи із циклів «Акты о городах 1432-1798» (Ч.5, Т.1) [3], «Постановления провинциальных сеймиков Юго-Западной Руси в 1698-1726 гг.» (Ч.2, Т.3) [6], «Акты, относящиеся к истории православной церкви в Юго-Западной России» (Ч.1, Т.2) [4], «Акты о гайдамаках 1700-1768 гг.» (Ч.3, Т.3) [37], «Перепись еврейского населения в Юго-Западной крае в 1765-1791 гг.» (Ч.5, Т.2, Вып.1) [30].

Отже, аналіз джерельної бази засвідчує її достатньо представницький характер. Утім, коли мова стосується якісно-кількісного відношення, ми маємо певні особливості. По-перше, архівні документи у порівнянні з опублікованими матеріалами видаються менш репрезентованими. По-друге, за тематичним критерієм у деяких питаннях джерела носять фрагментарний характер. У силу об'єктивних обставин, як то часткової втрати матеріалу в ході історичного плину часу, або ж прогалин у організації діловодства в масштабах держави та на місцевому рівні, ряд сфер, зокрема соціально-економічної площини, представлені матеріалами окремих років, що не дозволяє у повній мірі відслідкувати динаміку становлення і розвитку міст півдня Київського та сходу Брацлавського воєводств протягом XVIII ст. Натомість, найбільше матеріалів стосується релігійного життя міста та участі міщан у гайдамацькому русі XVIII ст. Загалом, виявлені джерела є достатньо широким полем для глибинного дослідження історії розвитку міст і містечок Центральної України під владою Речі Посполитої у XVIII ст.

Література

1. Volumina legum. Prawa, konstytucje y przywileie Krolestwa Polskiego, Wielkiego Xiestwa Litewskiego y wszystkich prowincyi należących na walnych seymiech koronnych od Seymu Wislickiego roku panskiego 1347 az do ostatniego Seymu uchwalone. T. VI (1697 - 1736). - Petersburg, 1860. - 208 s.
2. Volumina legum. Prawa, konstytucje y przywileie Krolestwa Polskiego, Wielkiego Xiestwa Litewskiego y wszystkich prowincyi należących na walnych seymiech koronnych od Seymu Wislickiego roku panskiego 1347 az do ostatniego Seymu uchwalone. T. IX. Od anno 1782 ad annum 1792. Acta Reipublicae continens. - Krakow, 1889. - 503 s.
3. Архив Юго-Западной России издаваемый временною комиссиею для разбора древних актов, высочайше учрежденною при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе (далі АЮЗР). Ч. 5, т. I. Акты о городах 1432 - 1798. - К., 1869. - 636 с.
4. АЮЗР. Ч. 1, т. II. Материалы для истории православья в Западной Украине в XVIII. Архимандрит Мельхиседек Значко-Яворский. - К., 1864. - 685 с.
5. ДАВО. Ф. 630. Брацлавский уездный совестный суд 1796 - 1797 гг. Оп. 1. Спр. 1. Предложения Брацлавского наместнического правления и копии указов Сената за 1796 г., 325 арк.
6. АЮЗР. Ч. 2, т. III. Постановления провинциальных сеймов Юго-Западной Руси в 1698-1726 гг. - К., 1910. - 843 с.
7. ДАВО. Ф. Д 495. Брацлавский городской магистрат (1791-1816). Оп. 1. Спр. 46. Книга записи решений магистрата (вольного города Брацлава Речи Посполитой) 1 августа 1791 - 22 мая 1792 гг., 29 арк.
8. ДАВО. Ф. 906. Оп. 1. Спр. 66. Указы Брацлавского наместнического правления. 25 февраля - 2 марта 1797 г., 6 арк.
9. ДАВО. Ф. 906. Оп. 1. Спр. 65. Книга записи условий, контрактов и других сделок. 2 марта 1797 г., 9 арк.
10. АЮЗР. Ч. 3, т. V. Акты о мнимых крестьянских восстаниях в Юго-Западном крае в 1789 г. - К. : Типография АО Н. Т. Корчак-Новицкого, 1902. - 828 с.
11. ДАВО. Ф. 521. Оп. 1. Спр. 6. Протоколы заседаний Брацлавской казённой палаты. 1 сентября - 6 октября 1796 г., 205 арк.
12. ДАВО. Ф. 521. Оп. 3. Спр. 18. Дело по рапорту подполковника Заплата о разрешении продавать в каневском старостве хлеб и мёд, 5 арк.
13. Гайдамацкий рух на Україні в XVIII ст. : зб. документів / за ред. І. Л. Бутича, Ф. П. Шевченка. - К., 1970. - 658 с.
14. ЦДІАК України. Ф.49. Потоцкие - польские помещики. Оп. 2. Семейный фонд помещиков Потоцких 1435 - 1918 гг. Спр. 655. Проект неуставленного шляхтича об управлении его имением в Уманской волости, 2 арк.
15. ДАЧО. Ф. 660. Чигиринське духовне управління, м. Чигирин, Чигиринського повіту Київської губернії. Оп. 1. Спр. 60. Указ Киевской духовной дикастории о ежегодном предьявлении статистических сведений о рождении, бракосочетании и смерти прихожан (30 января 1794 г.), 3 арк.
16. ЦДІАЛ. Ф. 684. Протоігуменат монастирів Чину св. Василя Великого. Оп. 1. Спр. 3279. Матеріали до історії повітової школи ордену василіанів в м. Умані (учбова програма на 1815 р.). Копія. Список учнів, історична довідка, арк. 1 - 64.
17. Скальковский А. Несколько документов к истории гайдамаков / А. Скальковский. - К., 1885. - 42 с.
18. Гайдамацький рух на Україні. Колівіщина 1768 р. : хрестоматія / за ред. С. Ю. Монке. - К., 2002. - 213 с.
19. ЦДІАК України. Ф. 49. Потоцкие - польские помещики. Оп. 2. Семейный фонд помещиков Потоцких 1435 - 1918 гг. Спр. 2018. Письма Коржашевского Потоцкому за 1713, 1759 гг., 3 арк.
20. ДАЧО. Ф. 8. Черкаська міська дума і підпорядкована їй управа, м. Черкаси, Черкаського повіту Київської губернії. Оп. 1. Спр. 12. Переписка с Киевским гражданским губернатором, губернским землемером и

- черкаским городским магистратом о числе купцов, мещан, чиновников и духовных лиц, о количестве земли, занятой ими для проверки плана города, 15 арк.
21. ДАЧО. Ф. 660. Чигиринське духовне управління, м. Чигирин, Чигиринського повіту Київської губернії. Оп. 1. Спр. 127. Переписка с благочинным о принятии евреями православной веры (Чигиринское духовное правление), 24 арк.
 22. АЮЗР. Ч. 3, т. II. Акты о казаках 1679 - 1716. - К., 1868. - 846 с.
 23. ЦДІАК України. Ф. 49. Потоцкие - польские помещики. Оп. 2. Семейный фонд помещиков Потоцких 1435 - 1918 гг. Спр. 431. Счета столяров, сапожников, гончаров и других ремесленников Потоцкому и другим помещикам уплату им денег за проделанную работу за 1705, 1723, 1735 -1736, 1742, 1748, 1772 - 73, 1786 и т. д., 54 арк.
 24. ЦДІАК України. Ф. 49. Потоцкие - польские помещики. Оп. 3. Спр. 17. Копія ruchunkow rosy generalncy od roku 1777 do 1793, 255 арк.
 25. ДАВО. Ф. 521. Брацлавская уездная казённая палата. Оп. 1. Спр. 2. Ведомости о питейном годовом доходе по г. Брацлаву. 4 февраля 1794 г. - 13 июня 1796 г., 54 арк.
 26. ДАВО. Ф. 521. Оп. 3. Спр. 16. Дело по прошению каневских мещан об отдаче им в аренду пашен и сенокосов, 17 арк.
 27. ДАВО. Ф. 521. Оп. 3. Спр. 56. Ведомость о сборе денежных податей, окладов и пошлин за 1795 г., 54 арк.
 28. ДАВО. Ф. 669. Оп. 1. Спр. 8. Ревизская сказка о священниках и церковнослужителях церковей Брацлавской епархии за 1795 г., 12 арк.
 29. Стародуб О. Орден єзуїтів на Білоцерківщині: діяння, освіта, господарство / О. Стародуб. - Біла Церква, 2003. - 97 с.
 30. АЮЗР. Ч. 5, т. II, вып. 1. Перепись еврейского населения в Юго-Западном крае в 1765 - 1791 гг. - К., 1890. - 382 с.
 31. ДАВО. Ф. 521. Оп. 3. Спр. 35. Список еврейских семейств, жительствующих в уездах Брацлавской губернии, 224 арк.
 32. Крикун М. Брацлавське староство у XVI - XVIII ст.: статті і матеріали / М. Крикун. - Л., 2008. - 411с.
 33. ДАВО. Ф. Д 799. Оп. 1. Спр. 5а. Книга записи родившихся, бракосочетавшихся и умерших за 1797 г., 23 арк.
 34. Бовуа Д. Російська влада та польська шляхта в Україні 1793 - 1830 рр. / Д. Бовуа ; пер. з фр. З. Борисюк. - Л., 2007. - 296 с.
 35. ЦДІАК України. Ф. 49. Потоцкие - польские помещики. Оп. 2. Семейный фонд помещиков Потоцких 1435 - 1918 гг. Спр. 1049. Копия протестации поверенного Станислава Потоцкого против шляхтича Воцайниского. (Передача Воцайниским командования над отрядами казаков Гонте и участие его во взятии Гонтой Умани в 1768 г.), 3 арк.
 36. ЦДІАК України. Ф. 49. Потоцкие - польские помещики. Оп. 2. Семейный фонд помещиков Потоцких 1435 - 1918 гг. Спр. 1054. Сообщение неустановленного лица о крестьянских выступлениях на Украине (1740 годы), 1 арк.
 37. АЮЗР. Ч. 3, т. III. Акты о гайдамаках (1700 - 1768). - К. : В университетской типографии И. Завадского, 1876. - 897 с.
 38. ДАВО. Ф. 630. Оп. 1. Спр. 6. Дело о взаимных претензиях Винницкого купца Соколова на мещанина г. Винницы Песеховича за невыполнение решения совестного суда и Песеховича за нарушение условий контракта по найму дома, 19 арк.
 39. ДАВО. Ф. Д 895. Брацлавське намісницьке право. Оп. 1. Спр. 1. Скарга міщан на брацлавського старосту генерала Козловського про примушування їх до відбування селянських повинностей та відібрання млина та парому на р. Бугові, арк. 393 - 395.
 40. ДАВО. Ф. 630. Оп. 1. Спр. 5. Дело о взаимных претензиях супругов Сташевичей за владение 15000 злотых, 8 арк.
 41. ДАВО. Ф. 630. Оп. 1. Спр. 7. Дело о прошении шляхтянки Бережницкой о разводе ее с мужем и предоставлении средств для существования, 10 арк.
 42. Кребс В. Уманская резня / В. Кребс ; пер. с польск. И. И. Рева. - К., 1879. - 36 с.
 43. Кулиш П. Рассказ современника-поляка (Симона Закревского) о походах против гайдамаков / Пантелеймон Кулиш // Русская Беседа. - 1856. - № 4. - С. 68 - 101.
 44. Рьльский Ф. Рассказ современника о приключениях с ним во время «Колиивщины» / Ф. Рьльский // КС. - 1887. - № 1. - С. 51 - 64.
 45. Крошевский И. Рассказы о польской старине. Записки XVIII в. Яна Дуклана Охотского : в 2 т. Т. 1 / И. Крошевский. - СПб., 1874. - 336 с.
 46. Крошевский И. Рассказы о польской старине. Записки XVIII в. Яна Дуклана Охотского : в 2 т. Т. 2 / И. Крошевский. - СПб., 1874. - 336 с.
 47. Мицик Ю. Чигирин - гетьманська столиця / Юрій Мицик. - К. : Вид. дім КМ Академія, 2007. - 392 с.
 48. ІРНБУВ. Ф. І. Особовий фонд В. Б. Антоновича. № 8156. Матеріали для історично - географічного словника, зроблені В. Антоновичем - виписки з різних джерел про населені пункти Звенигородського повіту Київської губернії, 28 арк.
 49. ІРНБУВ. Ф. І. Особовий фонд В. Б. Антоновича. № 8163. Матеріали для історично - географічного словника, зроблені В. Антоновичем - виписки з різних джерел про населені пункти Канівського повіту Київської губернії, 1035 арк.

50. ІРНБУВ. Ф. І. Особовий фонд В. Б. Антоновича. № 8242. Матеріали для історично - географічного словника, зроблені В. Антоновичем - виписки з різних джерел про населені пункти Черкаського повіту Київської губернії, 750 арк.
51. ІРНБУВ. Ф. 90. Особовий фонд В. Г. Ляскоронського. № 58. Ляскоронский В. Г. Хронологические выписки о Каневе XVII - XVIII вв., 17 арк.
52. ІРНБУВ. Ф. 175. Особовий фонд Ф. І. Титова. № 37. Титов Ф. И. Русская православная церковь в польско-литовском государстве. Документы, 59 арк.
53. ІРНБУВ. Ф. VI, 2689. Таблица цен на хлеб и другие продукты в Киевской губернии за 1760 - 1802 года. Оригинал. (Декабрь 1802 г.), 1 арк.
54. Барильченко І. М. Фонд Храбана Г. Ю. / І. М. Барильченко // Краєзнавство Черкащини. - 2005. - № 8. - С. 193 - 196.
55. ДАЧО. Ф. р 5624. Особовий фонд Г. Ю. Храбана. Оп. 1. Спр. 176. Виписки із архівних документів, науково-історичної літератури до монографії Храбана Г. Ю. «Селянська війна на Правобережній Україні 1768 - 69 рр.». Т. 7. (Конверти 26 - 29), 170 арк.
56. ДАЧО. Ф. р 5624. Особовий фонд Г. Ю. Храбана. Оп. 1. Спр. 179. Виписки із архівних документів, науково-історичної літератури до монографії Храбана Г. Ю. «Селянська війна на Правобережній Україні 1768 - 69 рр.». Т. 10. (Конверти 37 - 46), 220 арк.
57. ДАЧО. Ф. р 5624. Особовий фонд Г. Ю. Храбана. Оп. 1. Спр. 182. Виписки із архівних документів, науково-історичної літератури до монографії Храбана Г. Ю. «Селянська війна на Правобережній Україні 1768 - 69 рр.». Т. 13. (Зошити 56 - 60), 167 арк.
58. ДАЧО. Ф. р 5624. Особовий фонд Г. Ю. Храбана. Оп. 1. Спр. 204. Виписки із архівних документів, науково-історичної літератури до монографії Храбана Г. Ю. «Селянська війна на Правобережній Україні 1768 - 69 рр.». Т. 2. (Конверти 8 - 13), 484 арк.
59. ДАЧО. Ф. р 5624. Особовий фонд Г. Ю. Храбана. Оп. 1. Спр. 82. Матеріали Г. Ю. Храбана до газети «Уманская зоря» (рукописи статті), арк. 43 - 71.
60. ДАЧО. Ф. р 5624. Особовий фонд Г. Ю. Храбана. Оп. 1. Спр. 239. Наукові записки Уманського краєзнавчого музею (1959р., Вип.1), 125 арк.
61. ДАЧО. Ф. р 5624. Особовий фонд Г. Ю. Храбана. Оп. 1. Спр. 87. Статті, вирізки з газет, розвідки, підготовлені Г. Ю. Храбаном про заснування і історію м. Умані, про міську ратушу, бібліотеки, катакомби, жіночу гімназію, першу аптеку, медичні заклади, культурні споруди тощо, 82 арк.
62. ДАЧО. Ф. 660. Чигиринське духовне управління, м. Чигирин, Чигиринського повіту Київської губернії. Оп. 1. Спр. 60. Указ Киевской духовной дикастории о ежегодном предьявлении статистических сведений о рождении, бракосочетании и смерти прихожан (30 января 1794 г.), 3 арк.
63. ДАЧО. Ф. 660. Чигиринське духовне управління, м. Чигирин, Чигиринського повіту Київської губернії. Оп. 1. Спр. 127. Переписка с благочинным о принятии евреями православной веры (Чигиринское духовное правление), 24 арк.
64. ДАЧО. Ф. 835. Чигиринський повітовий земельний суд, м. Чигирин Київської губернії. Оп. 1. Спр. 4. Дело о жалобе еврейского общества м. Смелы на притясения и издевательства над ними смотрителя Соколовского, 28 арк.

Одержано редакцією 25.12.2014
 Прийнято до публікації 26.12.2014

Статья посвящена рассмотрению источниковой базы в исследовании истории городов и городков Центральной Украины под властью Речи Посполитой в XVIII в. Автор выделяет несколько групп источников, подавая их характеристику и краткий обзор.

Ключевые слова: город, городок, законодательные акты, мемуары, деловая переписка.

The article is devoted to the source base of the Central Ukrainian cities and towns under Rzeczpospolita in the XVIII century. The author distinguishes between several groups of the sources. She briefly describes and characterizes them. The article is based on a wide range of archival and published sources, allowing us to reveal features of the life of cities and towns in political, social, economic and spiritual aspects of life of the region.

Key words: city, town, sources, Legislative Acts, memoirs, business letters.